

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw“

Adres redactie: ds. H. Amelink, Waal 5, Langerak (Z.-H.)

Administratie: Drukkerij Steenberg, Slotlaan 220, Zeist

J. H. Veeffind

Een dubbeltje!

HADT OOK GIJ GEEN MEDELIJDEN MOETEN HEBBEN MET UW MEDESLAAF,
ZOALS OOK IK MEDELIJDEN HAD MET U!
MATTH. 19 : 33.

„Weest dan barmhartig gelijk uw Vader in de hemel barmhartig is“: natuurlijk, dat vonden de joodse rabbi's ook. Góð vergeeft óns, dus moeten wij onze broeders vergeven. God gaat zelfs zo ver, zeiden ze, dat Hij dezelfde zonde meer dan één keer vergeeft. Als je twee of drie keer in dezelfde zonde valt, dan vergeeft God het je wel, hoor! En zo vaak moeten wij onze broeders ook vergeven: twee of drie keer.

Maar dan moet het ook eens een keer ophouden. Je kunt niet altijd blijven doorgaan. Twee keer, drie keer hooguit, en dan: basta. Bij God en bij ons.

Pétrus had begrepen, dat de Here Jezus daar een beetje anders over dacht. En daarom dient Petrus een verstrekkend voorstel in: „Als wij, discipelen van u, nu eens tot zéven keer gingen, Here Jezus? Hoeveel keer zal mijn broeder tegen mij zondigen en moet ik hem vergeven? Tot zeven keer toe?“ Nu, dat was een mild standpunt van Petrus. Zéven keer! Ik zie het u doen!

Maar dan komt de Here Jezus en Hij blaast heel het voorstel van Petrus onderste boven. „Verstrekkend? Mild? Man, je hebt nog niet zóveel van het koninkrijk Gods begrepen! Néé, zeg Ik u, niet tot zeven maal toe, maar tot zeventig maal zeven maal!“

Já, dat verstond u goed. Niet zeven maal vergeven, maar zeventig maal zeven maal. Dat is een eenvoudig rekensommetje: $70 \times 7 = 490$. Vierhonderdnegentig keer vergeven. Dan kun je net zo goed zeggen: altijd!

Nu, dat bedoelt de Here Jezus ook: altijd vergeven, altijd weer. En daar vertelt de Here Jezus dan een gelijkenis van. De gelijkenis van de onbarmhartige slaaf. Of, zoals u ook kunt zeggen: de gelijkenis van het grenzeloze vergeven.

U kent het verhaal. Ik wijs u alleen op een paar hoofdzaken.

De schuld van de onbarmhartige slaaf bij zijn koning bedroeg tienduizend talenten. Hoeveel is dat, een talent?

Wel, één talent is even veel als zesduizend schellingen. En wat een schelling is, vertelt de Here Jezus in de gelijkenis van de werkers van het elfde uur. In die gelijkenis is sprake van een werkgever, die een C.A.O. sluit met zijn arbeiders voor één schelling per dag. Dat was een goed dagloon voor een normaal arbeidersgezin.

Nu, wat verdient een arbeider bij Philips of op de Linoleumfabriek? Zullen we zeggen: dertig gulden per dag? Goed, dan is één schelling in hedendaags geld: f 30,—!

En nu gaan we even rekenen. Eén schelling is dertig gulden. Eén talent is zesduizend schellingen, dat is: $6000 \times f 30,- = f 180.000,-$.

De onbarmhartige slaaf uit de gelijkenis was aan zijn koning tienduizend talenten schuldig, dat is een bedrag van $10.000 \times f 180.000,- = f 1.800.000.000,-$! Bijna twee miljard.

Bijna twee miljard! Ik hoop, dat u daarvan schrikt. WANT HET GAAT OVER U! Die koning, dat is de Here God. Die slaaf, dat bent ú. Die schuld, dat is uw schuld bij God. U staat bij God in het krijt voor bijna twee miljard! Zo duur is de zonde nu. „Je zondigt niet goedkoop“, zeggen wij. Dat ziet u hier!

God wil even met u afrekenen, broeders! U moet de miljoenennota van het paradijs betalen.

U voelt wel: dat kunnen wij niet. Dat kon die slaaf uit de gelijkenis ook niet. Dat zegt hij wel: „Heb geduld met mij en ik zal alles betalen“, maar hij zegt maar wat. Hij weet niet meer wat hij zegt. Hij wordt gek van angst!

Het is volkomen waanzinnig om te denken, dat wij ooit weer met God in het reine zouden kunnen komen. Al had God een eeuwigheid geduld met ons, dan kwamen we nog niet van onze schuld af.

„Heb geduld met mij!“ — dat tekent de radeloosheid, waarin de vordering van twee miljard deze slaaf heeft gebracht. Hij ziet geen uitweg meer. Die uitweg is er ook niet. Hij is ten dode opgeschreven.

En dan gebeurt het wonder! De koning zelf forceert een uitweg: „De heer van die slaaf kreeg medelijden met hem en liet hem vrij en schold hem de schuld kwijt!“

Hier laat de Here Jezus ons het hart van God zien. Zó is God nu! God is een God die graag en veel vergeeft. Als Hij ziet, dat we krankzinnig zouden worden van ellende, dan zegt Hij: „Stil maar, kind! Hier heb je de rekening en Ik haal er een dikke streep door! Kind, kind, fijn dat je weer thuis bent, mijn kind!“

Zó doet God met uw zonden, met mijn schuld. Hij frommelt ze in elkaar als een prop papier. Hij gooit ze weg achter zijn rug. Ze zijn er niet meer! God schrijft op uw rekening: „Voldaan. Goede Vrijdag. In de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest: amen!“

Wij zijn verlost, God heeft ons welgedaan!

Verder. De slaaf af. Komt op de gang een collega tegen, die hem honderd schellingen schuldig is. Nu is hij de koning, en zijn collega de slaaf.

Alleen maar, het gaat nu niet om twee miljard, maar om drieduizend gulden. Een bedrag dat je met hard werken en zuinig leven in een paar jaar hebt afgelost. Het is dus helemaal niet zo gek, dat collega-slaaf om uitstel van executie vraagt.

„Doch hij wilde niet“, zegt de Here Jezus. Zo'n onbarmhartig stuk slaaf! Hij grijpt zijn collega bij de keel, sleurt hem de gevangenissen in, laat hem dezelfde doodsangst ondergaan waar hij zelf net uit verlost is. Deze bruut is dezelfde man, die een paar minuten geleden nog op zijn knieën voor de koning lag.

Wat hier gebeurt? Een voorbeeld:

Ik heb een bungalowtje laten bouwen op de Veluwe. Voor 60.000 gulden. Zoveel geld heb je natuurlijk niet als dominee! Ik heb het dus geleend van een gemeentelid. En ik zit er tot over m'n oren in. Kom ik bij die broeder en zegt hij tegen me: „Dominee, over dat geld praten we niet meer!“ U begrijpt: als een bevrijd mens ga ik naar huis!

Maar, op straat kom ik een catechisant tegen. Die heeft vorige week bij me opgebeld en ik krijg nog altijd een dubbeltje van hem. Ik pak hem bij z'n jas en ik schreeuw: „Betaalen jij! Kom op met je dubbeltje! En als je niet betaalt, stuur ik de deurwaarder op je dak!“

Dat is het nu.

Een heel huis tegen een telefoongesprek. 60.000 gulden tegen een dubbeltje.

Onze schuld tegenover God: huizenhoog. De schuld die wij tegenover elkaar hebben: een dubbeltje!

Mijn schuld tegenover mijn vrouw, uw schuld tegenover uw vrienden, de schuld van uw broeder tegenover u: een dubbeltje. Wij maken ons huwelijk stuk om een dubbeltje. Wij maken onze vriendschap stuk om een dubbeltje. Wij maken de kerk stuk om een dubbeltje.

De Here Jezus leert ons de schuld die wij tegenover elkaar hebben, opnieuw te waarden. Hij leert ons, daar maar eens heel nuchter over te denken.

Nietwaar? Wij zijn zéér barmhartig.... voor onszelf. God moet ons onze schulden elke dag maar weer vergeven. En het wonderlijke is: Hij doet het nog graag ook! Maar de fouten van onze vrouw, onze vrienden, onze broeders: die meten we breed uit.

De Here Jezus legt de vinger bij de zere plek. Uw eigen schuld tegenover God ziet u te klein. Daarom ziet u de schuld van de ander tegenover uzelf te groot. Ons leven is een echo op wat anderen ons aandoen. De Here Jezus leert, dat ons leven een echo moet zijn op wat Góð met ons doet.

En Jezus stelt het heel scherp: wie dat dubbeltje niet kan vergeten, die gaat naar de hel, regelrecht naar de hel. „En zijn meester werd toornig en gaf hem in handen van de folteraars, tot hij hem al het verschuldigde betaald zou hebben (dat wil zeggen: voor altijd, want daar kwam hij nooit aan toe). Alzo zal ook mijn hemelse Vader u doen, indien gij niet, een ieder zijn broeder, van harte vergeeft.“

„Een ieder zijn broeder.“ Hoort u het? Een ieder: u, ik, wij. Van harte vergeven: graag, veel, zonder limiet.

Denk eens aan God, bij wie u elke dag terecht kunt. God, die vergeeft, zonder grens, zonder beperking. Denk eens aan God, als uw broeder voor u staat: „Broeder, broeder! Mijn broeder!“

R. H. Bremmer

Revelatie en Inspiratie: een introductie

De redactie vroeg mij een bespreking van de dissertatie, welke dr. Jan Veenhof verdedigde aan de Georg-August-Universität te Göttingen (Duitsland). Dat is geen eenvoudige zaak: het proefschrift telt niet minder dan 710 bladzijden! „Opbouw” is geen theologisch tijdschrift. Een wetenschappelijk-kritische bespreking van dit werk vraagt grondige studie en hoort thuis in een vaktijdschrift. Aan de andere kant: de jonge doctor is voor onze lezers geen onbekende. Hij heeft meermalen dit blad met zijn pennevruchten verrijkt, bovendien zijn er onder onze lezers heel wat die zich voor theologie interesseren. Daarom lijkt het mij het beste aan het verzoek van de redactie te voldoen door een introductie over het boek te schrijven. Wie interesse heeft voor de vraagstukken, welke in dit boek behandeld worden, kan er dan mee verder.

Laat ik beginnen met dr. Veenhof van harte geluk te wensen met de publikatie van dit boek. Het is de vrucht van jarenlange studie. Op 25 januari 1967 behaalde de auteur de graad van doctor in de theologie mede op grond van het indienen van deze studie. Het moet voor de schrijver van dit werk een grote voldoening zijn, dat het nu in Nederland gepubliceerd kon worden. Ieder kan nu kennis nemen van deze niet geringe prestatie. Onze gelukwens gaat ook naar zijn vader: prof. C. Veenhof. Ieder die meeleeft, weet, dat prof. Veenhof geen gemakkelijke tijd doormaakt. De situatie aan de Hogeschool te Kampen is van dien aard, dat het arbeiden daar hem momenteel niet eenvoudig zal vallen. De communicat es, die het Curatorium op vaste tijden aangaande die situatie verstrekt, spreken voor de goede verstaander boekdelen. We hopen van harte, dat prof. Veenhof zich daardoor niet laat ontmoedigen. Onze kerken hebben jegens hem reden tot veel dankbaarheid. Hij heeft vanaf de vrijmaking tot op heden onze aanstaande predikanten onderwezen in de predikkunde. Vele gemeenten plukken zondag aan zondag in de dienst des Woords de vruchten mede van zijn onderwijs. Het moet voor hem als vader in deze moeilijke tijd een reden tot intense vreugde en dankbaarheid zijn, dat  en van zijn zoons op zulk een belangrijke en omvangrijke studie promoveerde. Er is sterke continuïteit in het werk van vader en zoon. Prof. Veenhof heeft de gereformeerden aan zich verplicht doordat hij in kritieke tijden in de Gereformeerde Kerken uitvoerige en gedocumenteerde informatie verschaftte aangaande allerlei uitspraken van Abraham Kuypers. Toen destijds K. Schilder en zijn medestanders, evenals de hoogleraren Dooyeweerd en Vollenhoven, werd verweten, dat zij nieuwlichterij bedreven op het gebied van de gereformeerde theologie en de calvinistische wijsbegeerte, toonde Veenhof met de stukken uit Kuypers en diens levensstrijd aan, dat er w l continuïteit was tussen hen, die in de dertiger jaren vernieuwing van theologie en wijsbegeerte voorstonden  n het werk van voormannen als Kuypers en Bavinck. Thans vervult zijn zoon dezelfde functie, nu vanuit het levenswerk van Bavinck: voorwaar, een schone continuïteit in deze theologenfamilie.

Nu het boek van Jan Veenhof! Laat ik

vooraf opmerken, dat ik door van Jan Veenhof te spreken, niet oneerbiedig wil zijn jegens deze doctor theologiae, maar dat ik mij voor ditmaal wil aansluiten bij een duitse gewoonte, waar men theologen bij hun voornaam noemt. Berkouwer heet in zijn in het duits vertaalde boeken Gerrit Berkouwer, Miskotte wordt Heiko Miskotte. Laten wij daarom ditmaal van Jan Veenhof spreken. De titel van zijn boek luidt „Revelatie en Inspiratie”, de ondertitel: „De Openbarings- en Schriftbeschouwing van Herman Bavinck in vergelijking met die der ethische theologie”. Revelatie: dat is het theologisch woord voor openbaring, inspiratie voor ingeving. Het is duidelijk, waar het Jan Veenhof om te doen is. Hij wil uiteenzetten, welke beschouwingen Herman Bavinck in de loop van zijn lange theologenleven heeft gegeven aangaande de openbaring Gods en de inspiratie van de Heilige Schrift. Bavinck kwam tot deze beschouwingen in voortdurende confrontatie met de ethische theologie. Jan Veenhof argumenteert de keuze van zijn onderwerp z : in de ethische theologie weerspiegelt zich de evolutie van de nederlandse theologie vanaf Schleiermacher tot aan Karl Barth. Doordat Bavinck zich voortdurend antithetisch en synthetisch tegenover de ethische theologie opstelde, vooral in zijn openbarings- en Schriftleer, krijgen we inzicht in de problemen, waarmee deze gereformeerde dogmaticus van 1880 tot 1920 worstelde. Het onderwerp heeft tegelijk praktisch-kerkelijke betekenis: Jan Veenhof wijst er op, dat de kerkelijke grenslijn tussen hervormden en gereformeerden in ons land lange tijd werd bepaald door de verschillende antwoorden, die ethischen en gereformeerden op de vragen rond Schrift en openbaring gaven.

Veenhofs boek telt zeven hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk geeft hij een historische oriëntatie betreffende de ontwikkeling van de nederlandse theologie tot aan het optreden van de vaders der ethische theologie. Bovendien bespreekt hij daarin in het kort de levensgang van Herman Bavinck. In het tweede hoofdstuk vinden we een peiling van de gedachten van D. Chantepie de la Saussaye en J. H. Gunning Sr. over openbaring en Heilige Schrift. In het derde hoofdstuk, dat het grootste gedeelte van het boek omvat, zet de auteur de openbarings- en Schriftleer van Bavinck zelf uiteen. Het vierde hoofdstuk

biedt een confrontatie van Bavinck met de ethische theologie vanuit zijn dogmatische geschriften. In hoofdstuk vijf volgt een vergelijking van de grondgedachten van Bavinck met die van de in hoofdstuk twee besproken ethische vaders. Het zesde hoofdstuk geeft een bespreking van het oordeel van jongere ethische theologen over Bavinck en het geheel sluit met een slothoofdstuk, getiteld „Terugblik en uitzicht”, waarin enkele conclusies getrokken worden. Men kan stellen, dat Jan Veenhof met deze studie zijn onderwerp heeft uitgeput. Dat is belangrijk, omdat tot nu toe zulk een vergelijkende analyse van Bavinck en de ethische theologie niet was beproefd. Zelf nam ik in mijn dissertatie wel een hoofdstuk op over Bavinck en de ethischen. Dit werd echter meer door historische gezichtspunten beheerst: Veenhof heeft dit onderwerp grondig en uitvoerig dogmatisch uitgediept. Men vindt er in feite alles in, wat Bavinck over de ethische theologie schreef.

II

De ethische theologie: ik denk dat heel wat lezers vreemd tegen dat woord aankijken. Vooral jongeren onder ons zullen zich afvragen: wat is dat toch, die ethische theologie? Dat is niet zo eenvoudig te zeggen. We krijgen hier te maken met een belangrijk onderdeel van de nederlandse theologiegeschiedenis uit de vorige eeuw. Tegelijk raken we hier de actualiteit van deze studie. Die ligt niet in het feit, dat de ethische theologie momenteel nog de aandacht trekt. Ze is vrijwel geheel geschiedenis geworden. De toenemende invloed van Karl Barth in Nederland heeft haar in de tijd tussen de eerste en de tweede wereldoorlog vrijwel geheel weggevaagd. Onlangs overleed prof. Maarten van Rhijn, hij was nog  en van de nobelste vertegenwoordigers van de jongeren uit deze theologische richting, die zich eigenlijk nooit door Karl Barth heeft laten beïnvloeden. Andere jongere ethische theologen als Miskotte en Noordmans (de laatste is ook reeds overleden) werden krachtig door Barth beïnvloed en veranderden in de loop van de tijd meer in de richting van de historisch gereformeerde theologie, hoewel vooral bij Miskotte zijn ethische achtergrond altijd merkbaar bleef in zijn belangstelling voor literatuur en cultuur.

Lange tijd heeft de ethische theologie het veld in de orthodoxe kringen van de Hervormde Kerk beheerst. Vooral na de Doleantie was zij daar oppermachtig. Mannen als Obbink Sr en A. M. Brouwer waren er krachtige vertegenwoordigers van v or en na de eerste wereldoorlog. De confessionele richting in de Hervormde Kerk kreeg na de dood van Hoedemaker eerst in Th. L. Haitjema weer een theologisch invloedrijke vertegenwoordiger. Hij heeft zich altijd scherp tegenover de ethische theologie opgesteld. Veenhof merkt terecht op, dat de scheidingslijn tussen gereformeerden en hervormden lange tijd bepaald is door de verschillende opstellingen ten aanzien van deze ethische theologie. Wie in de Gereformeerde Kerken met de ethische theologie sympathiseerde, stond in die tijd links!

Wie inzicht wil krijgen in de kern van wat de ethische theologen bewoog, kan bij Jan Veenhof terecht. In zijn eerste hoofdstuk voert hij ons naar het midden van de vorige eeuw: toen kwam de orthodoxie in Nederland in een crisis door het opkomen van het modernisme. Tot op zekere hoogte herhaalt zich in deze twintigste eeuw, wat er in de negentiende eeuw gebeurde. Evenzeer als wij nu in een in kracht toenemende crisis inzake de grondslagen van het orthodoxe geloof terecht zijn gekomen, maakte men dit omstreeks 1850 mee. We moeten hier met enkele aanduidingen volstaan. Tussen 1840 en 1850 werd het toenmalige theologengeslacht zich bewust van de tegenstelling tussen het moderne denken en de gangbare opvatting van het christelijk geloof. De geweldige vlucht, die de moderne natuurwetenschap in die tijd nam, had grote invloed op het kerkelijk publiek van die tijd. In 1848 en 1850 publiceerde Jan Hendrik Scholten, jong hoogleraar aan de Leidse universiteit, een boek onder de titel „De leer der Hervormde Kerk in hare grondbeginselen, uit de bronnen voorgesteld en beoordeeld.” Het boek verscheen in twee delen. Scholten, die een fenomenale kennis

had van de geschriften der reformatoren en de na-reformatische theologie, trachtte daarin aan te tonen, dat het moderne beginsel van het vrije onderzoek van de Schrift eigenlijk al door de reformatoren werd gehuldigd. Bavinck heeft het eens raak zo getypeerd: „Scholten gaf in zijne Leer der Hervormde Kerk... eene moderne dogmatiek onder Gereformeerde vlag”¹⁾. Scholten was een leerling van Hegel: de christen aanvaardt uit de Schrift alleen datgene, wat met zijn redelijk denken overeenstemt. Het universum wordt beheerst door vaste wetten. Hij interpreteerde het gereformeerde predestinatiegeloof in de zin van een wijsgerig determinisme. Oude dogmata als het geloof in een drieënige God en de leer der plaatsbekleding, vielen onder de slagen van Scholtens kritiek. Van preëxistentie, een van eeuwigheid bestaan van de Zoon, wilde hij niet weten. Daarmede viel het wonder van de vleeswording des Woords²⁾. Heel het christelijk geloof kwam in de crisis van Scholtens intellectualisme. Ongeveer gelijktijdig met Scholten propageerde in Utrecht de wijsgeer C. W. Opzoomer het modernisme. De invloed van deze beide mannen was enorm. De vrijzinnige richting, het modernisme in de Hervormde Kerk dankt aan deze denkers zijn ontstaan. Onder hun invloed verlieten verschillende hervormde predikanten hun ambt. Anderen bleven heel hun leven aan de zin ervan twijfelen. De orthodoxie zag vertwijfeld om zich heen naar theologen, die haar konden redden.

Van twee kanten sprongen dezen in de bres. In Utrecht arbeidden in het midden van de vorige eeuw twee theologen, die het opnamen voor het historisch christendom: J. J. van Oosterzee en J. I. Doedes. Men noemt hen de apologetische school. Zij verdedigden het evangelie vooral met historische argumenten. Tegenover de loochening van de wonderen van Christus, zijn maagdelijke geboorte en zijn opstanding, stelden zij, dat de feiten, waarvan het Nieuwe Testament spreekt, **historisch** te verdedigen zijn. Van Oosterzee verdedigde de Schrift als een „betrouwbare historische oorkonde”³⁾. Met alle kracht namen zij het met historische argumenten op voor de waarheid van de Schriftopenbaring.

Was dit standpunt houdbaar? Kan het christelijk geloof steunen op **historische** bewijsvoering en argumentatie? Is het orthodoxe geloof dan niet bij voorbaat in de defensie gedrongen? Laat men het punt van aanval zo niet over aan de tegenstander? Dat zijn vragen, welke het standpunt van de Utrechtse apologetische school terecht opriep. Daarom stond een andere theoloog op, die de zaak van een geheel andere zijde aanpakte: Daniël Chantepie de la Saussaye, de oudste vader van de ethische theologie. Hij tastte de theologie van Scholten, de grote tegenstander, in het hart aan door aan te tonen, dat Scholtens uitgangspunt intellectualistisch was. Scholten maakte de menselijke rede tot de maatstaf van wat geloofd moet worden. La Saussaye stelde daartegenover, dat het evangelie zich niet richt tot het verstand van de mens, maar tot zijn hart. Eén van de stellingen van La Saussaye was: **de waarheid is ethisch**. Hier staan we bij het hart van de ethische theologie. Het ging La Saussaye hierom: de Schrift, Gods Woord spreekt de mens aan in zijn totale existentie. Ze reikt ons niet een theoretisch systeem aan betreffende God, de schepping, de zonde enz. Neen, ze roept op tot wedergeboorte en bekering, ze vernieuwt de mens. Daarin sluit de Schrift zich aan bij de diepste behoeften van het menselijk hart. Scholten miskende de dorst naar verlossing, die in het menselijk hart leeft. Hij meende, dat de Schrift ons redelijk inzicht verschaft in de samenhang van de wereld en aangaande het bestaan van God. La Saussaye liet zien, dat de Schrift appelleert op het geweten van de mens, hem ontdekt aan zijn val en schuld. Hij predikte Christus als de Verlosser van de mensheid. God deelt ons door de Schrift het leven uit Christus mee: we worden als christenen andere mensen. Niet de leer, het leven zeiden de ethischen. Er was nog een belangrijk punt, waarin de ethische theologie nieuwe wegen insloeg. La Saussaye, en Gunning later niet minder, waren existentiële geïnteresseerd in de ontwikkeling van wijsbegeerte en cultuur. Daarin wilden zij de nieuwe tijd vercalculeeren. Ergens beseften zij, dat het modernisme de mensen iets bood: het rapport tussen het christen-zijn en het nieuwe moderne levens-

bef. In zekere zin nam La Saussaye en de ethische theologie op meesterlijke wijze het modernisme de wind uit de zeilen: het christelijk geloof hoefde niet achterlijk te zijn. Het stond midden in de vraagstukken van de tijd. Het is voor dominees de moeite waard de verzamelde preken van Chantepie te bezitten en er van tijd tot tijd eens in te lezen. Men kan eruit leren, hoe deze man midden in de vraagstukken van zijn tijd het evangelie bediende en dat op hoog niveau⁴⁾.

Genoeg over de ethische theologie: we trokken een enkele lijn om de achtergrond van Bavinck te laten zien. In mijn dissertatie publiceerde ik een brief van Bavinck aan Kuypers, waarin hij reageerde op Kuypers kritiek uitgebracht op zijn referaat over de ethische theologie uit 1884. Bavinck schreef daarin:

„Tegenover een man als La Saussaye, die in elk geval een Christen was, voor velen ten zegen is geweest... past elk bescheidenheid; inzonderheid echter mij, die pas op het gebied der Theologie zijn schreden zet en ook aan S'(aussayes) geschriften wel het een en ander (vooral tijdens mijn studie in Leiden) heb dank te weten. Onder de uiteenzetting van zijne theologie heb ik, hoe vele en allerlei dwalingen bespeurende, dat nooit vergeten en nooit trachten te vergeten”.

In diezelfde brief ging Bavinck in op de scherpe manier, waarop in de toenmalige Christelijke Gereformeerde Kerk op de strijd van de gereformeerden in de Hervormde Kerk, waartoe Kuypers toen nog behoorde, gereageerd werd. Hij schreef:

„Kan dat niet anders, wat meer liefde en waardering? Voorop moet zeker staan, dat de waarheid nooit te kort komen mag. Maar dat vooropgesteld, is dan zachtheid en liefderijke bestrijding niet boven scherpe aanvallen te verkiezen?”

Biografisch is eveneens belangrijk, dat Bavinck in deze brief Kuypers schreef, dat hij diens oordeel over zijn studie vooral op prijs stelde

„omdat Gij het waart, die het eerst mijn oogen voor het gevaarlijke in de ethische Theologie hebt geopend. Wel had ik er altijd bezwaren in, reeds in Leiden, dank mijne geref. opvoeding; maar het eigenlijke beginsel en wezen heb ik voornamelijk uit Uwe beschrijving leeren kennen...⁵⁾.

In zo'n brief hebben we Bavinck ten voeten uit. We kunnen er uit opmaken, dat de ethische theologie Bavinck tijdens zijn studie bij de moderne Scholten steunde om het orthodoxe geloof vast te houden.

Al hielp dus La Saussaye de orthodoxie in een kritieke periode het modernisme te weerstaan, de ethische theologie werd bij een deel van het kerkpubliek verdrongen door Abraham Kuypers en zijn calvinistisch reveil. Vooral na 1870 drong Kuypers opeens dwars door de nog steeds in verwarring verkerende orthodoxe leiders naar voren. Hij was een formidabel theoloog en kerkelijk leider. Hij maakte front naar alle kanten: zowel naar de zijde van het modernisme als tegenover de Utrechtse apologeten en de ethische theologen. Hij vond de ethischen vlees noch vis: ze waren de „halven”. Nadat La Saussaye in 1874 betrekkelijk jong was overleden, viel diens profetenmantel op Gunning. Hij kreeg van Kuypers de volle laag. Bavinck, op zijn beurt, is niet los te maken van Kuypers. Uit de brief, die wij boven citeerden, blijkt hoezeer hij door Kuypers is beïnvloed. Kuypers deed hem de zwakheden van de ethische theologie zien. Toch had hij veel aan de ethischen te danken. In de ethische theologie zal Bavinck stellig ook het begrip voor de culturele vragen van zijn tijd hebben gewaardeerd. In 1884, nog maar net hoogleraar te Kampen, hield Bavinck voor de Gereformeerde Predikantenconferentie te Utrecht een rede over de theologie van Chantepie de la Saussaye. Een „bijdrage tot de kennis der ethische theologie” noemde hij het referaat in de ondertitel. Bavincks kleinere geschriften zijn vaak zijn beste. In een betrekkelijk kort bestek gaf hij in deze rede een overzicht van de ethische theologie. Hij zat met dat woord „ethisch”. De gereformeerden heb-

ben dat woord nooit kunnen waarderen. Zelfs Bavinck miste de antenne om aan te voelen, wat zijn opponenten daarmee bedoelden. Hij meende dat het louter als zedelijk, op het leven en de moraal betrekking hebbend, moest worden verstaan. De existentiële dieptelaag, die er voor La Saussaye inzat, onderkende hij niet. Overigens ontbrak bij Bavinck ook nu de waardering niet. In zijn strijd tegen het rationalisme van Scholten had La Saussaye het gelijk aan zijn zijde, meende hij.

III

Eén van de punten, die tussen de gereformeerden en de ethischen in geding waren, was de historische kritiek op de Heilige Schrift. Bij La Saussaye nog niet zo zeer, wel reeds bij Gunning en in toenemende mate bij de jongere ethischen kwam dit punt naar voren. De ethischen hadden begrip voor de vragen der wetenschap. Zij vonden tenslotte rust in de formule: Gods Woord is in de Bijbel. De gereformeerden hielden daartegenover staande: de Bijbel is Gods Woord. De ethischen hadden veel minder moeite met de kritiek dan de gereformeerden. Bij hen functioneerde de Schrift als mededeling van leven. Bij de gereformeerden ging het in de Schrift om de leer der zaligheid. Dat bracht een ander standpunt mee. Het ethische standpunt was subjectief vonden de gereformeerden. Haitjema formuleerde het in zijn fraaie boekje over het Woord Gods in de moderne cultuur zo: „Wat tot dit hemelsch eiland in de kanonieke boeken der H.S. gerekend mag worden, maakt per slot het subject van den theoloog uit”⁶⁾. Daarin bracht Haitjema ongetwijfeld het diepste motief van de gereformeerde kritiek op de ethische theologie onder woorden.

Bavinck op zijn beurt besepte ten volle, dat op het punt van de openbarings- en Schriftleer de confrontatie tussen de ethische theologie en de gereformeerden onherroepelijk vernieuwing van de gereformeerde theologie eiste. Deze was na de grote reformatoren Luther en Calvijn vastgelopen in het slop van de mechanische inspiratietheorie. Het rationalisme had de latere reformatische theologen sterk beïnvloed. Voor hen was de Schrift louter mededeling van intellectueel te verstande waarheden geworden. Een strenge onfeilbaarheidsleer waarborgde de vastheid van de leer. Het was de grote verdienste van Kuypers en Bavinck, dat zij met die oude mechanische inspiratieleer braken en de openbarings- en Schriftleer tot vernieuwing brachten. Hier zijn we bij het hart van de studie van dr. Jan Veenhof. Hij heeft zich beijverd ons vrijwel alles voor te leggen, wat Bavinck van zijn kant over openbaring en Schrift heeft geschreven, zulks in voortdurende confrontatie met de ethische theologie. Het is uiteraard ondoenlijk in dit artikel de vele honderden bladzijden die Veenhof over Bavincks thesen schreef, te exciperen. Daarvoor moet men het boek zelf lezen. Onze lezers zullen echter beseffen, dat wij hier met belangrijke zaken hebben te doen. De Schrift is vandaag opnieuw in het geding en het is altijd nuttig te bestuderen wat mannen als Bavinck en Kuypers over deze onderwerpen schreven. Ik wil er enkele punten uit noemen. In de eerste plaats is belangrijk, dat Bavinck openbaring en Schrift onderscheidde. God heeft meer geopenbaard dan in de Schrift is opgetekend. Achter de geschreven Bijbel staat het door God gesproken Woord door apostelen en profeten en door Christus Zelf. Op het spreken Gods in zijn openbaring legde Bavinck sterke nadruk. Vervolgens opende Bavinck het oog van de gereformeerden voor het feit, dat de openbaring een geschiedenis, een proces doorloopt. Het sterke accent, dat later bij de gereformeerden in de prediking viel op de openbaringsgeschiedenis en heilshistorie, hebben wij mee aan zijn arbeid te danken. Vervolgens haalde Bavinck het openbaringsbegrip uit de intellectualistische omklemming, waarin het terecht was gekomen bij de latere orthodoxie. God werkte door de openbaring soteriologisch: het gaat in de openbaring niet slechts om het mededelen van leer, maar om de verlossing van de kosmos.

In de Schriftleer introduceerde Bavinck de idee van de zgn. organische inspiratie. Wie precies wil weten, wat hij daarover leerde, kan bij Veenhof terecht. Er is later nogal wat kritiek op de term „organisch” geoefend. Ze

is typisch negentiende-eeuws en hoort bij de grote opgang, die het begrip „organisch” in die tijd maakte. Maar de zaak die erdoor wordt uitgedrukt, is belangrijk. Het gaat erom, dat het Woord Gods tot ons komt door mensendienst. God gebruikte **mensen** om zijn Woord te spreken en op te schrijven. Bavinck legde daarbij sterke nadruk op de psychologische en historische situaties, waarin Gods Woord door mensen werd gesproken. Daardoor kwam de poort open voor het nieuwe Schriftonderzoek, dat vooral na Bavincks dood in de gereformeerde kring tot krachtige ontplooiing kwam. Ongetwijfeld heeft Bavinck daarvoor door zijn Schriftleer de grondslag gelegd. Veenhof wijst in zijn beschrijving van Bavincks Schriftleer op verschillende belangrijke details. Zo zoeken wij bij Bavinck een nadere beschrijving van de idee van de onfeilbaarheid der Schrift tevergeefs. Kuyper deed er wel een poging toe. De aard van de onfeilbaarheid der Schrift is in de gereformeerde dogmatiek nog nooit bevredigend beschreven. Belangrijk is ook, dat Bavinck anti-docetisch over de inspiratie van de Schrift sprak. Ze wordt gedragen door de overtuiging „dat de onverkorte handhaving van het Goddelijk auteurschap de erkenning van de menselijkheid niet frustreert, maar deze eerst recht mogelijk maakt”⁷⁾. Daardoor was Bavinck in staat ruim over de Schrift te spreken en toch onverzwakt aan haar Goddelijkheid vast te houden. „Het typisch historisch karakter van de Schrift, dat in de kring van zijn geestverwanten zo niet in theorie dan toch in de praktijk nogal eens veronachtzaamd werd”, aldus Veenhof, „wordt door hem dan ook voortdurend onderstreept”⁸⁾. Bavinck kwam tot uitspraken over de Schrift die, indien ze vandaag over de confessie onder ons werden gedaan, menig wenkbrauw zouden doen fronsen. En dan te bedenken, dat de Schrift geïnspireerd is en de confessie niet. Zo schreef Bavinck, dat niet alle boeken van de Bijbel „gelijke waarde” hebben. Er is in de Schrift onderscheid tussen „meer en minder belangrijke deelen”. Bij profeten en apostelen is op te merken, dat de een „veel dieper blik en veel breder opvatting” gegund werd dan de ander. Bavinck onderscheidde tussen centrum en periferie in de Schrift. Hij schreef: „Echter zijn niet alle deelen der Schrift deze inspiratie, dit Woord Gods, in gelijke mate deelachtig; hoe dichter iets bij het centrum der openbaring ligt, hoe meer het ook den Geest Gods ademt”⁹⁾.

Met veel instemming lezen we Veenhofs analyse van de verhouding van Woord en Geest bij Bavinck. Op dit punt was Bavinck stellig een leerling van Kuyper en dogmaticus van het door Kuyper geleide calvinistisch reveal. De wedergeboorte gaat bij Bavinck aan het geloof vooraf en wordt gewerkt zonder het gepredikte Woord. „Kras maar duidelijk”, schrijft Veenhof, „zegt Bavinck van het geloof: „het wortelt in de geheimzinnige diepten van het wedergeboren hart”¹⁰⁾”. Reformatorische elementen, aldus Veenhof, zijn bij Bavinck „verstrengeld met nareformatische motieven en als het erop aankomt slaat de schaal door naar de nareformatische uitgangspunten”¹¹⁾. De auteur van dit boek valt de analyse, welke ik in mijn dissertatie van Bavinck op dit onderdeel van zijn dogmatiek gaf, ten volle bij. Dat stemt tot voldoening, vooral nu dat komt van de zijde van zulk een zorgvuldig onderzoeker als Jan Veenhof is. Tegelijk attendeert Veenhof er terecht op, dat Bavinck een zekere zelfstandigheid tegenover Kuyper bewaarde. Vooral in het handhaven van de prioriteit van de roeping op de wedergeboorte in de leer van de heilsorde naderde Bavinck meer dan Kuyper het oud-reformatisch standpunt. Hier ligt het contact met de confessionele richting in de Hervormde Kerk. Haitjema heeft niet nagelaten daar telkens op te wijzen. Jan Veenhof is dit niet ontgaan¹²⁾. Veenhof formuleert de spanning, die hier in Bavincks theologie ligt, heel leuk zo: „Het merkwaardige van Bavinck's positie is, dat hij soms het oorspronkelijk reformatorisch standpunt zeer dicht nadert en van daaruit het spiritualisme met krachtige wapenen te lijf gaat, terwijl hij tegelijkertijd door zijn opvatting van de relatie wedergeboorte-geloof het spiritualisme in de kaart speelt”¹³⁾.

We raken hier een allerbelangrijkst punt in Bavincks Schriftleer. Ik heb mij wel eens afgevraagd hoe het komt, dat wij zo weinig Schriftstudies van Bavinck bezitten. Preken publiceerde hij nauwelijks¹⁴⁾. Misschien is

„De offerande des lofs”, dat vele jaren als belijdenisgeschenk werd uitgedeeld, nog het boekje, waarin wij het meeste meditatief werk van Bavinck bezitten en zelfs dit geschrift is in de bespreking van Schriftplaatjes nog sterk dogmatisch ingesteld. Ergens functioneerde de Schrift **naar haar inhoud** bij Bavinck meer als een bron, waaruit de dogmatiek en andere wetenschappen (psychologie, pedagogiek) haar stof putte, dan als het middel, waarvan de Heilige Geest zich bedient om het geloof te werken. Op dit punt gaan b.v. Kohlbrugge en ook Hoedemaker Bavinck te boven. Het is jammer, dat Veenhof, die Kohlbrugge wel blijkt te kennen¹⁴⁾, op dit punt geen vergelijking tussen Kohlbrugge en Bavinck trof. De diepten van zonde en genade, welke in Kohlbrugges Schriftoverdenkingen zo krachtig worden uitgewerkt, worden bij Bavinck vlakker, wat m.i. met zijn visie op de plaats van de Schrift in de heilsorde samenhangt.

IV

Waar ligt het zwaartepunt van Veenhofs studie? Ongetwijfeld is een van de belangrijke elementen in dit werk de informatie, die het ons verstrekt over Bavincks openbarings- en Schriftleer en over de ethische theologie. Het meest frapperde mij echter de uiteindelijke confrontatie in het slothoofdstuk. Veenhof spreekt ergens van een „gedeeltelijk eerherstel van de ethische theologie”¹⁵⁾. In dit slothoofdstuk blijkt namelijk, dat de door de gereformeerden jarenlang zo sterk bestreden en verguisde ethische theologie meer invloed op de gereformeerde theologie heeft gehad **dan deze zelf bemerkte**. Natuurlijk, de ethische theologie is niet meer tot leven te brengen. Ze heeft door de verdergaande ontwikkeling van wijsbegeerte en theologie haar tijd gehad. Maar ze heeft de gereformeerde theologie krachtiger beïnvloed dan wij meenden. Veenhof wijst er op, dat de ethische theologie in de openbaringsleer afrekende met het rationalisme. Zij brak met de „vervlakte en verschaalde opvatting van de openbaring” en voerde het pleit voor „een nieuw existentieel verstaan van de waarheid der Schrift.”¹⁶⁾. Zij werkte, aldus Veenhof, in menig opzicht „bevrijdend”. Bavinck trok daar welbewust profijt van. Het stelde hem in staat zich los te maken van de apologetische methode van de Utrechtse school (zie wat wij daarboven over schreven) en deed hem zijn openbaringsbegrip ontwikkelen op een manier, waarvan de huidige gereformeerde exegese en prediking nog steeds profijt trekt. De notie van de geschiedenis kwam in de openbaringsleer en die van het soteriologische. In de tweede plaats ligt er verband tussen Bavinck en de ethische theologie in diens ontwikkeling van de idee der organische inspiratie. Veenhof gaat hier behoedzaam te werk. Hij wil niet alles op rekening van de ethische theologie zetten, maar schrijft toch: het is niet onverantwoord „aan de ethische theologie een belangrijk aandeel toe te kennen in de impulsen, die Kuyper en Bavinck tot hun conceptie brachten”¹⁷⁾.

Omgekeerd krijgen wij door de confrontatie van Bavinck met de ethische theologen oog voor de zwakke plekken in Bavincks eigen theologie. Daarin ligt óók een zeker eerherstel voor de ethischen. Hun kritiek op de gereformeerden was er bepaald niet altijd naast. Zo wijst Veenhof op het intellectualisme bij Bavinck. Vooral de jongere ethischen legden terecht bij dit punt de vinger. Bavincks wijsgerig substraat ontleende hij aan het gekerstende realisme: Thomas van Aquino had grote invloed op zijn wijsgerige beschouwingen. Daardoor krijgt de Schrift meer het karakter van het theoretisch-informatieve bericht dan van heilswoord. Hier ligt b.v. een van de verschilpunten met een theoloog als Kohlbrugge (zie boven). Verder vraagt Veenhof zich af of de ethischen niet terecht naar voren brachten, dat de idee van de organische inspiratie toch niet die verheldering bracht die nodig was. Bezit de Schrift wetenschappelijke onfeilbaarheid? Dat klemde vooral op het punt van de bijbelse historiografie. De vragen die hier rijzen, aldus Veenhof, zijn door Bavinck „wel op een scherpe en heldere wijze geformuleerd maar niet tot een afdoende, concrete oplos-

sing gebracht”¹⁸⁾. Sterke invloed van de ethische theologie ziet Veenhof eveneens in Bavincks wedergeboortebegrip. Bij de ethischen stond, in navolging van Schleiermacher, de idee van het leven dat door de Geest wordt gewekt, centraal. Ongetwijfeld heeft dit het wedergeboortebegrip van de nieuw-calvinistische theologie beïnvloed.

Alles overziende moet Veenhof tot de conclusie komen, dat de verhouding van Bavinck tot de ethischen niet op één formule is te brengen. Ze stond in het teken van diastase en synthese. Er is over en weer kritiek, er is ook wederzijdse beïnvloeding. De vraag rijst dan ook: was de tegenstelling werkelijk zo groot als wel eens is gedacht? Ik vind het interessant, dat Veenhof bij de bespreking van de jongere ethischen uitvoerig aandacht schenkt aan een boek van De Vrijer. In 1920, op het hoogtepunt van de ethische invloed in de Hervormde Kerk, kort vóór het doorbreken van Karl Barths theologie en in een tijd, toen de Gereformeerde Kerken bloeiden, publiceerde De Vrijer een geschrift „De Gereformerd-ethischen”. Met veel belangstelling las ik de analyse van dit geschrift. Daarin beproefde hij een consensus. Men moet zeggen: De Vrijer slaagde er in verschillende opzichten in een standpunt in te nemen, dat boven de tegenstellingen uitging door de wederzijdse overeenstemming en de verschilpunten in een helder licht te stellen. Vooral nu wij na jaren van dit alles kennis nemen, zien wij, dat men zich soms scherp tegen elkaar afzette, ook als dit niet nodig was. Men bedenke, dat de kerkelijke tegenstelling hervormd-gereformerd in die jaren in veel opzichten werd opgehangen aan het dilemma: gereformerd of ethisch. Hoe zal iemand straks schrijven over b.v. de verhouding Schilder-Karl Barth? Is hier soms ook van beïnvloeding sprake bij alle verschil? Hebben wij als gereformeerden niet sterk de neiging de verhouding tot anderen te zien in het zwart wit schema en doen wij daarbij niet vaak onrecht? Men kan Abraham Kuyper niet van alles de schuld geven. Maar het beeld dat Veenhof van hem ophangt is niet verheffend. „Door Kuypers bejegening voelden de ethischen zich vaak in hun integriteit aangetast”¹⁹⁾. Hebben de gereformeerden soms van Kuyper geleerd om hard en onbillijk met hun tegenstanders om te gaan? Drogen wij als vrijgemaakten een deel van die erfenis mee?

Op de allerlaatste bladzijden van zijn boek wijst Jan Veenhof op het actuele van Bavincks beschouwingen voor onze tijd. Bij Bultmann en de zijnen gaat het om de verwerping van de relevantie van de historische grondslag van het kerygma, de prediking. Dat wil zeggen: men ontkent, dat het voor de prediking belangrijk is of de heilsfeiten **werkelijk** zijn geschied. Christus is opgestaan in het evangelie. De boodschap van het kruis van Christus was voor de apostelen zo belangrijk, dat zij Christus voor opgestaan verklaarden. De opstanding zelf, zoals het evangelie die beschrijft, moet onmythologiseerd worden. Hier tegenover houdt Bavincks pleidooi om idee en feit in de openbaring niet te scheiden, zijn grote waarde. Kuitert zegt in een artikel over de opstanding, dat de opstanding ons doorverteld is in de traditie der kerk als belofte. Daarmee is ze ook **opgebor-gen** (verborgen gemaakt) in het belofte-woord²⁰⁾. We hebben de opstanding te geloven, ze is niet te zien. Dat is wáár. Tegelijk is echter waar, dat dit beloftewoord zijn grondslag heeft in de eens geschiedde opstanding van Jezus Christus. Daarvan losgemaakt komt het beloftewoord in de lucht te hangen. Dat heeft Bavinck in zijn tijd gezien, toen hij ervoor waarschuwde de ideeën niet los te maken van de feiten.

We sluiten deze bespreking door Jan Veenhof hartelijk te danken voor zijn belangrijk en inspirerend boek. Wie de problematieken doorleest, waarvoor Bavinck (en Kuyper) in hun dagen stonden en nadenkt over de vraagstukken, waarmee zij in hun confrontatie met de ethischen worstelden, moet zich als vrijgemaakt gereformerd wel diep schamen voor het peil waarop ónze discussies gezonken zijn. Moge de lezing en de bestudering van dit boek velen onder onze theologen verlossen van de benepenheid, die niet ondergetekende maar (ik noteer het dankbaar) dr. J. Douma onlangs signaleerde bij veel vrijgemaakten. Tenslotte: Buijten en Schipperheijn verzorgden het boek uitnemend. Het werd voortref-

felijk gecorrigeerd en van een praktisch register voorzien. Achteraf bezien had het misschien beter in twee delen kunnen verschijnen. Een boek van zevenhonderd bladzijden blijft een moeilijk te hanteren instrument.

¹⁾ Ger. Dogm., I⁴, blz. 167.

²⁾ Over J. H. Scholten schreef ik breder in een artikel **Oud-modernisme en vernieuwingstheologie** in *Kerk en theologie*, 1967, blz. 222-235.

³⁾ Geciteerd bij J. Veenhof, **Revelatie en inspiratie**, blz. 59.

⁴⁾ **Al de leerredenen van Dr. D. Chantepie de la Saussaye**, z.j. In vijf delen (I-V) uitgegeven bij H. ten Hoet, Nijmegen. De eerste druk was van 1899. De tweede druk in mijn bezit is niet gedateerd.

⁵⁾ Ik citeer Kuypers brief hier breder dan in mijn **Herman Bavinck als dogmaticus**, 1961, blz. 18/19. De brief is ongedateerd, maar uit 1884.

⁶⁾ Th. L. Haitjema, **Het Woord Gods in de moderne cultuur**, 1931, blz. 123.

⁷⁾ J. Veenhof, **A.w.**, blz. 445.

⁸⁾ **A.w.**, blz. 447.

⁹⁾ Vindplaatsen in **A.w.**, blz. 455/456.

¹⁰⁾ **A.w.**, blz. 503.

¹¹⁾ **T.a.p.**

¹²⁾ J. Veenhof verwijst op blz. 504, noot 37 naar het belangrijke artikel van Haitjema in **Onder eigen vaandel**, XIV, blz. 228. Oude jaargangen van dit tijdschrift zijn belangrijk voor de kennisgeving van de kritiek van de confessionele richting op de gereformeerde theologie vóór de tweede wereldoorlog.

^{12a)} **A.w.**, blz. 505.

¹³⁾ In mijn **Herman Bavinck en zijn tijdgenoten**, 1966, besprak ik de enige gedrukte preek van Bavinck over 1 Joh. 5:4b uit 1901, gehouden te Kampen tijdens het bezoek van Paul Krüger.

¹⁴⁾ J. Veenhof, **A.w.**, blz. 567.

¹⁵⁾ **A.w.**, blz. 648.

¹⁶⁾ **A.w.**, blz. 627.

¹⁷⁾ **A.w.**, blz. 628.

¹⁸⁾ **A.w.**, blz. 642.

¹⁹⁾ **A.w.**, blz. 581.

²⁰⁾ In art. **Het geloof in de opstanding in de nieuwere theologie**, in *Ger. Theol. Tijdschr.*, 1968, blz. 96.

Kerkelijk Leven

DE ZAKEN OP Z'N KOP ZETTEN

Hulpbehoevende studenten

De zaken op z'n kop zetten. Dat doet ds D. van Dijk van Groningen, president-curator van de Theologische Hogeschool, in de Gereformeerde Kerkbode voor Groningen, Friesland en Drente van 6 april 1968, in een artikel: 'De school in Kampen'.

Ds Van Dijk schrijft daar over het z.g.n. attestenbesluit. Wat hij daarover te berde brengt, kunnen we goeddeels laten rusten. Slechts dit: 'Tegen dit besluit, het z.g.n. „attestenbesluit” heeft men geweldig veel drukte gemaakt'. Het zou niet ongewenst geweest zijn wanneer ds Van Dijk nu eens precies verteld had wie die 'men' is. Dan zouden zijn lezers kunnen weten, dat dat verzet tegen dat attestenbesluit in de kerken gevonden wordt vèr van de kerk van Kampen, in kerkeraden en meerdere vergaderingen. Hij schrijft voorts: „Als een kerk de moed heeft in te gaan tegen een uitspraak van de Generale Synode” (ds Van Dijk bedoelt 'een' generale synode) — Wel, welke kerk gaat tegen die uitspraak van de generale synode van Amersfoort in? Deze synode heeft, zonder dat de kerkeraden daarom gevraagd hadden een uitspraak gedaan dat de ondertekening van de Open Brief onverengbaar is met de instemming van de belijdenis. Dat was een uitspraak voor intern huishoudelijk synodaal gebruik. Moeten nu de kerken deze nimmer door Gods Woord gestaafde machtsspreuk overnemen, omdat de synode van Amersfoort dat zei op niemands verzoek?

Maar er is toch nog zo iets als het recht van toetsing van synode-besluiten?

En ds Van Dijk vindt het maar doodgewoon, dat de professoren attesten van Gereformeerde kerken, die bezwaard zijn over die synodale uitspraak, naast zich neerleggen en gaan doen wat des kerkerads is.

Hij schrijft voorts dat de professoren geroepen zijn toe te zien dat jongelui, die „straks de kerken ingaan” door de professoren getoetst worden op hun trouw aan de belijdenis.

Zouden die professoren dat nu maar niet overlaten aan de kerkeraden, die straks opnieuw een attest van belijdenis en wandel afgeven als een kandidaat zich meldt bij zijn classis voor het praeparatoir examen? Dan geven de professoren een wetenschappelijk getuigschrift, de kandidaatsbul. Aan vrijgemaakte studenten precies dezelfde als aan een eventueel chr. geref. student. of aan een Koreaan, die tot een presbyteriaanse kerk behoort of aan een Spanjaard, die in zijn spaanse thuiskerk niet onze Drie Formulieren kent. En aan een vrijgemaakt kandidaat der theologie geeft de kerkeraad een kerkelijk getuigschrift omtrent belijdenis en wandel. De classis toetst de trouw aan de confessie opnieuw. Niet uit wantrouwen jegens het kerkeradsat-

test, maar in verband met de vraag of dit volgens de kerkeraad onberispelijk kerklid ook be-

kwaam en getrouw is om te staan naar het ambt van dienaar des Woords. En dan geschiedt de afgifte van zulk een kerkelijk attest en de toetsing — door meestal een andere classis — nog eens bij het peremptoir examen van de beroepen dienaar des Woords.

De hoogleraren doen bij dat attestenbesluit wat hun taak niet is; zij oefenen opzicht over kerkleden, waar ze slechts tot het oefenen van (school)toezicht op studenten geroepen zijn. Zij eigenen zich de voogdij over de kerken toe.

Studeren in Amsterdam

En dan schrijft ds Van Dijk van de studenten, die zich aan dat attestenbesluit niet onderwerpen:

„Er zijn er onder hen die zelfs spreken van te gaan afstuderen aan de Vrije Universiteit, een inrichting waar men de Geref. Belijdenis loslaat.”

Ds Van Dijk bedoelt toch niet te zeggen dat er zijn, die aan de V.U. gaan studeren omdat men daar „de Geref. belijdenis loslaat”?

De zaak is, dat er studenten zijn, die klaar zijn voor het propaedeutisch examen of voor het kandidaats, alle tentamens hebben afgelegd, en die door de meerderheid der professoren niet tot het examen worden toegelaten.

Die trachten thans propaedeutisch examens te doen in Utrecht of in Amsterdam het kandidaats. Mag dat niet?

Mag dat niet, wanneer de kerkelijke professoren van Kampen weigeren deze kerkleden te examineren?

Mag prof. Doekes wel promoveren aan de Universiteit van Munster, ds J. Douma wel doctoraal examen doen aan de Stedelijke Universiteit van Amsterdam; prof. J. van Bruggen zijn doctorale studies voortzetten aan de Rijksuniversiteit van Utrecht? (hoe staat het in die plaatsen met de Geref. belijdenis???)

en mogen door de Kamper professoren-meerderheid geweigerde studenten geen wetenschappelijk examen doen in de theologische faculteit van de V.U. of van een R.U.?

Hulpbehoevende studenten

Ds. Van Dijk schrijft voort:

„Zelfs wordt in de Kerk van Kampen (scriba J. Bos) gecollecteerd voor studenten, die dit zouden willen doen om hun dit financieel mogelijk te maken.”

Inderdaad, de Gereformeerde Kerk van Kampen heeft een eerste collecte gehouden voor hulpbehoevende studenten.

Niet om het hun mogelijk te maken te stude-

ren aan de Vrije Universiteit. Er is gecollecteerd ook voor te Kampen studerende jongelui.

Omdat zij blut waren.

Geen cent meer hadden.

Geen brood meer konden kopen.

Waaronder getrouwde studenten.

Leden van de kerk van Kampen.

En waarom zijn ze blut?

Omdat de penningmeester van de deputaten art. 19 van de particuliere synode van Overijssel ook blut is en een lege kas heeft en geen cent meer heeft om uit te keren.

Toen hebben de diakenen van Kampen zich over deze broeders en hun gezinnen ontfermd.

Daarvoor een apart kasje gesticht.

En de gemeente heeft daarvoor aan de diakenen bij de eerste collecte f 3500.— op tafel gelegd.

Moet ds Van Dijk over dat barmhartigheids-werk de staf breken?

Bleef het daar maar bij.

Ds Van Dijk doet erger.

Hij schrijft:

„Duidelijk gaat het hier om een krachtige frontvorming, waarbij men zegt: „wij zullen eens zien, wie het in deze worsteling winnen zal”.”

Nee, collega Van Dijk, van frontvorming is aan deze kant geen sprake. Eenvoudig van hulp en barmhartigheid.

Meer niet.

Van hulpverlening ook aan studenten, die in Kampen studeren. Aan de school, waarvan U president-curator bent.

Bijdragen Theol. Hogeschool

Ds Van Dijk klaagt dat „men” zó ver gaat, dat men de strijd gaat voeren met ongeestelijke middelen: „men” houdt zijn bijdrage in voor de Theologische Hogeschool.

Nu ligt het, al schrijft ds Van Dijk, dat niet, voor de hand dat de lezers weer ook naar Kampen kijken. Ds Van Dijk schrijft dat er voor 1967 nog f 47.000.— moet binnenkomen.

G. Visee

Welnu: de kerk van Kampen staat bij de Theol. Hogeschool niet in de schuld. Alle collecten en giften over 1967 zijn afgedragen.

Dat die collecten in de laatste maanden terug liepen, daarvan is waarlijk niet de kerkeraad de schuld. Dacht ds Van Dijk nu waarlijk dat in een gemeente van 3100 zielen het de mensen onberoerd laat wanneer

vier professoren en één lector een tegenkerk helpen oprichten; en twee leden der kerk, mannen van goed getuigenis, als lector worden geschorst? Ik zou daarvan nog meer kunnen zeggen. Maar ik schreef daarover reeds eerder.

Slot van het antwoord aan ds Van Dijk

Indien er broeders en zusters in den lande zijn, die de Kamper diakenen willen helpen bij de verzorging van uit allerlei streken van het land afkomstige studenten, dan kunnen zij hun bijdragen doen overschrijven of storten op mijn girorekening 903391 t.n.v. ds G. Visee, Vloed-dijk 113, Kampen.

Alle giften zullen wekelijks in Opbouw worden verantwoord.

BERICHT

Het in dit nummer besproken boek van dr. J. Veenhof is een uitgave van Buijten en Schipperheijn N.V. te Amsterdam. De prijs is f 57,50.

Het bedrag is eventueel in drie termijnen te voldoen.

INGEZONDEN

GRONINGEN-ZUID

In het nummer van 5 april j.l. werd onder bovenstaand kopje in dit blad een ingezonden artikel van mej. A. Waterborg te Groningen geplaatst. Zij schreef daarin over de gemeenschappelijke verklaring van de kerkeraad van de z.g.n. Tehuisgemeente en de vijf kerkeraden van de Geref. Kerken (syn.) te Groningen.

Zij zegt daarvan in haar artikel: „Deze kerkeradsverklaring is tot stand gekomen zonder inspraak en bewilliging van de Gemeente.”

Uit dit citaat, gelijk uit heel haar artikel, blijkt dat zij met de verklaring niet gelukkig is en daarvoor niet dankbaar.

Graag zou ik over het schrijven van mej. Waterborg iets willen zeggen.

Als zij schrijft, dat de kerkeradsverklaring tot stand gekomen is zonder inspraak en bewilliging van de gemeente, dan heeft zij slechts ten dele gelijk. Een kerkeraad behoeft bij zijn werk geen inspraak en bewilliging van de gemeente, want een kerkeraad heeft van zijn werk geen verantwoording af te leggen aan de gemeente maar draagt verantwoordelijkheid voor de gemeente van en tegenover onze Here Jezus Christus, de grote Herder der schapen.

Dat is naar de Schrift (Hebr. 13 : 7-21) en daarover behoeft niet te worden getwist.

Wijkt de kerkeraad echter van de Schrift af, dan heeft de gemeente de taak en roeping de kerkeraad daarop te wijzen en deze daarvan terug te roepen.

Wil de kerkeraad niet luisteren en gaat hij door met af te wijken van hetgeen de Schrift zegt en geeft hij daarin blijk eigen gedragslijn te stellen boven hetgeen onze Here Jezus Christus bepaald heeft in Zijn Woord, dan mag de gemeente daarin niet bewilligen.

Is daarvan echter geen sprake, dan is de inspraak en de bewilliging van de gemeente daarin zo, dat zij wandelt en gaat waar de kerkeraad haar voorgaat in een leven naar Gods wil en wet.

Nu verkeert de Tehuisgemeente vanaf haar ontstaan in een bijzondere positie. Met elkaar hebben we verklaard dat we van oordeel zijn, dat de Here ons niet roept tot een nieuwe kerkelijke gemeenschap naast de bestaande. Dat we voorlopig als leden van de Gereformeerde kerk van Groningen-Zuid samenkwamen vond zijn oorzaak in onze hoop dat de kerkeraad van Groningen-Zuid terug zou keren van de ingeslagen weg van schorsing en afzetting van ds. A. van der Ziel.

In deze hoop zijn we teleurgesteld.

Onze beroepen op de kerkelijke vergaderingen zijn alle afgewezen en naar onze Schriftuurlijke inspraak hebben de vrijgemaakte kerken in haar verbanden, niet willen luisteren.

Waarom niet?

De fundamentele reden is dat zij de éénheid met de „synodaal” Gereformeerde kerken niet willen.

Is dat Schriftuurlijk?

De Here Jezus heeft gebeden om de éénheid der Zijnen en in de apostolische brieven wordt steeds weer aangedrongen om de christelijke eenheid te betrachten en te bewaren.

Zijn de „synodaal” Gereformeerde kerken zo afwijkend van de Schrift en zo zondig dat wij met hen geen gemeenschap mogen hebben?

Het is gemakkelijk om van hen als van valse kerk te spreken, maar als wij in onze daden niet beter zijn, dan deden we beter om de hand op de mond te leggen.

Nu al jaren aanéén is er bij de „synodaal” Gereformeerde kerken een begeerte om met ons de kerkelijke éénheid weer te beleven.

Met onze vrijgemaakte gevoelens en gedachten is er plaats voor ons in de „synodaal” Gereformeerde kerken en daarmee is het kerkelijk begrip „synodaal” toch wel afgedaan.

Meent iemand onder ons, ik bedoel van uit de Tehuisgemeente en de met deze gemeente sympathiserenden, dat het niet geoorloofd is met de synodale kerken te herenigen, dan is de weg naar de Chr. Geref. kerk open en de weg terug naar de vrijgemaakte kerk niet afgesloten.

Aan het bestaan van de Tehuisgemeente zullen we eens een eind moeten maken, anders vervallen we in dezelfde zonden als de vrijgemaakte kerken, n.l. om niet de éénheid met andere christgelovigen te willen.

Ds. Zomer zei eens op een kerkeradsvergade-

ring van Groningen-Zuid: „Christus heeft ook Zijn bloed gegeven voor de zonden van het kerkverband”.

Mijns inziens doelde hij toen op de mogelijkheid van zondigen door schorsing en afzetting.

Dit woord geeft echter wijdsers perspectieven.

Als het waar is dat Christus' bloed mede gestort is voor de zonden van het kerkverband, en ik geloof zulks, dan mogen wij de vrijgemaakten wel vergeven en de vrijgemaakten de synodalen en de gereformeerden de hervormden en de hervormden de roomsen.

In Christus' zoenoffer is vergeving voor de zonden van de gehele wereld.

Allen die vergeving van zonden begeren en verkrijgen, kunnen dan ook samen avondmaal vieren.

En zij die vergeving van zonden verkrijgen, vergeven ook hun schuldenaars.

Ik denk dat ds. A. van der Ziel dat deed en doet; waarom zullen wij niet met hem gaan?

J. Boersma.

PERSSCHOUW

Merkwaardig is het geweest in de loop der eeuwen dat het anti-semitisme ook in Oost-Europa, in Polen en Rusland zo sterk is geweest.

Dat er ook na de laatste wereldoorlog in feite niet veel veranderd is kan het volgende stukje uit het „Fries Dagblad” duidelijk maken.

Kras

In het artikel Wijd is de wereld in het nummer van j.l. woensdag stonden bijzonderheden over de volksscholen in Oost-Duitsland, de satellietstaat van Moskou. Op één bijzonderheid vestigen we nog eens apart de aandacht.

Door de communistische jeugdorganisatie in dat land, die ijverig meedoet aan de politieke scholing van de schooljeugd, worden adressen ter tekening gepresenteerd op de scholen, adressen waarin geprotesteerd wordt tegen de agressie van Israël tegen Nasser en zijn bondgenoten.

Rusland staat aan de zijde van Nasser en dus staan de communisten in Oost-Duitsland aan de zijde van Nasser. En het moet de schoolkinderen al worden ingepeperd, dat Israël de agressor is en Nasser het slachtoffer van die agressie.

En alle onderwijzers zijn gedwongen zulke acties in elk geval te gedogen en er wordt van hen verwacht, dat zij ze zullen bevorderen.

De ouders van deze kinderen zijn vrijwel zonder uitzondering lid geweest van de Hitlerjugend en hebben toen van de nazi's geleerd, Israël te haten. Hun kinderen leren van de communisten nu hetzelfde en zij schrijven met hun kinderhand alvast hun naam onder een protest tegen Israël.

Een kwart eeuw geleden werd het geslikt van de nazi's en nu wordt het geslikt van de communisten.

A.

COUPERUS EN POPMA

In het „Fries Dagblad” stond het volgende te lezen over een nieuw boek van Prof. dr K. J. Popma.

„Een halve eeuw geleden verscheen er een boek van dr. B. Wielenga: Moderne Letterkunde, en het bestond uit herdrukken van twee studies in Stemmen des Tijds. Eén over Kloos en één over Louis Couperus. Louis Couperus werd er in getekend als type van de moderne mens, en als een ziener van mensen. Hij was zelf een moderne mens in de volle zin van het woord, en doorschouwde de mensen van zijn tijd.

Nu is er wéér een boek over Couperus verschenen, wéér van een Calvinist, nl. van Prof. Dr. K. J. Popma, hoogleraar in de wijsbegeerte aan de Universiteiten te Groningen en te Utrecht. En — dr. Popma is van mening, dat dr. Wielenga toen al, in 1917, meer dan hij zelf misschien bevroedde, heeft ontdekt wat het wezenlijke was bij Couperus.

Het boek van prof. Popma heet Beschouwingen over het werk van Louis Couperus. Het is geschreven in de stijl, die hoogleraren wel gebruiken als zij college geven, goed college geven,

boeiend, met uitvallen en vergelijkingen, die zo los worden weggegeven.

Wanneer onderwijzers een halve eeuw geleden examen deden voor de hoofdkate, dan hadden zij op hun literatuurlijst bijna zeker een roman van Couperus. Het meest Eline Vere (een Haagse roman) of één der beide romans, die spelen in het denkbeeldige keizerrijk Liparië: Majeseit en Wereldvrede. En in de lessen in letterkunde werd ijverig gespeurd naar motieven, die het werk beheersten: de noodlotsgedachte, het determinisme, vooral in die zin, dat erfelijkheid en milieu iemands leven beheersen. Het kon prachtig worden uitgesponnen bij Eline Vere, haar Haagse milieu en haar willoze vader. En in Majesteit de beide prinses, waarvan de ene, de jongste, zo op zijn vader geleek en de oudste het evenbeeld was van zijn moeder. Terwijl het noodlot wilde, dat die oudste zou regeren en die tweede zoon niet. Popma zegt over Majesteit en Wereldvrede:

„Wij hebben ons bij herhaling, twee of drie keer, door beide romans heengeworsteld, en werden daarbij steevast door een onbedwingbare lust om te gapen overvallen. Wanneer we proberen de figuren in de beide politieke romans te zien als kleine zielen, nietige en tragische mensen, is daarbij een grote belemmering: het zijn helemaal geen mensen, het zijn zelfs geen marionetten.”

Maar als Popma zo afrekent me een déél van het werk van Couperus, wil dat allerminst zeggen, dat hij hem niet hoog aanslaat. Hij stelt hem zelfs boven Camus. En hij is van mening, dat Wielenga eerst thans gelijk begint te krijgen, volop gelijk, en dat Couperus in zijn werk, waarvan veel al veertig of vijftig jaar of nog langer geleden voor het eerst verscheen, eerst nu ten volle zal worden verstaan, eerst nu echt populair zal worden omdat het „moderne levensgevoel” van vandaag er in wordt vertolkt.

Het merkwaardige van de studie van Popma is, dat hij Couperus ziet als een paganistisch theoloog. Het wezenlijke van het werk van deze schrijver is zijn theologie, zoals die bv. heel scherp is uitgedrukt in het kort verhaal: De Onzalige Erfenis, en breder wordt ontwikkeld in boeken als Een Berg van Licht. De aanzet van deze theologie wordt al bij de Ouden gevonden en Couperus verwijldte graag in hun wereld.

De mens is een vonk van het eeuwige licht, weggetikt in de ruimte der eeuwigheid en bestemd om steeds dieper weg te zinken, in verdoering, vernedering, taning, tot hij wordt tot een kleine ziel, een nietige sterveling. En één van de vernederingen is, dat het oorspronkelijke wezen wordt gesplitst in man en vrouw, zodat het verschil in geslacht 'n element is in de vernedering, de weg naar beneden.

En nu is het boeiende en instructieve van het boek van prof. Popma, dat hij er van uitgaat, dat zulke gedachten in deze vertechniseerde, brutale en vervuilde wereld op een ongemene wijze gaan boeien en de geesten in beslag gaan nemen. Toen men meende, dat de tijd van deze paganistische theologie van Couperus voorbij was en trouwens nooit iets anders was geweest dan een pose van snobisme nu begint de tijd van dit denken en voelen. En zo trachten de mensen zich omhoog te heffen uit de diepte en de vernedering, door weer te streven naar het licht. Er is een sterk besef van ellende, van onmacht, van vernedering, van frustratie. Maar niet van schuld, want als er van schuld sprake is, dan bij de goden die er hun gedachten niet bij hadden toen ze de mensen schiepen. Er groeit een verlangen naar verheffing, maar niet naar vergeving, naar bevrijding, maar niet naar verlossing.

Er is wel sprake van ellende, van nietigheid, maar niet van zonde.

Er is geen plaats voor Genesis 3 en dus ook niet voor het Kruis.

En zo kan het moderne levensgevoel religieus zijn en zich trachten te bevrijden van grofheid en bestialiteit die tegenwoordig zo'n grote rol spelen, en zelfs van de sexualiteit, die dan als een vernedering wordt afgewezen, maar het is heidense religie.

Er is dan nog wel een preek mogelijk over een mens, die met zich zelf in de knoop zit en met veel in het reine moet zien te komen, maar niet meer over Zondag 4 van de Heidelberger Catechismus.

Het boek van prof. Popma zal voor velen, niet het minst voor hen, die jaren geleden door Couperus werden geboeid en betoverd, een openbaring zijn. In elk geval is de verschijning van dit boek, vijftig jaar nadat dr. B. Wielenga Couperus schetste als type van de moderne mens, een gebeurtenis.

A.

UITSLAG

ENQUETE DIAKONAAL KONGRES

Het kongres gaat door

Dit is het resultaat van de ontvangen reacties. De belangstelling van diakenen, predikanten, ouderlingen en anderen bleek zeer groot te zijn.

Het onderwerp

Voor hen die hiervan nog niet eerder kennis namen: behandeld wordt het onderwerp: „De eenheid in de hulpverlening”. De referaten zullen van te voren in druk verschijnen. De deelnemers aan dit kongres worden verdeeld over discussiegroepen.

Waar?

Het grootste kongrescentrum van West-Europa werd afgehuurd, nl. „De Blijde Werelt” in Lunteren: een modern ingericht centrum, 200 kongresgangers kunnen worden gehuisvest. Men overnacht in tweepersoonskamers, waarvan ruim de helft met douche en toilet. Behalve een grote kongreszaal zijn er een aantal kleinere zalen beschikbaar voor sectievergaderingen. „De Blijde Werelt” ligt middenin een uitgestrekt bosterrein en toch niet ver van het station Lunteren. Er is voldoende parkeergelegenheid.

Wanneer?

Het kongres wordt gehouden van donderdag 31 oktober (aankomst 's avonds vóór de broodmaaltijd) tot zaterdag 2 november (vertrek 's middags vóór vier uur).

De kosten

Deze bedragen per persoon f 60,—, inbegrepen koffie en thee. De inleidingenbundel, die tijdig van te voren in druk verschijnt, is niet bij deze prijs inbegrepen.

Wie kunnen deelnemen?

Op dit kongres worden verwacht predikanten, ouderlingen, diakenen en anderen met belangstelling voor de onderlinge hulpverlening, zoals maatschappelijk werk(st)ers, gezinsverzorgingsinstellingen, enz. Het kongres is een initiatief van de Centrale Diaconale Conferentie, doch het onderwerp is niet specifiek diakonaal: het gaat om de hulpverlening als geheel, waarbij wij allen zijn betrokken.

Ter voorkoming van misverstand

De door de diakenen ingevulde formulieren waren enqueteformulieren, geen aanmeldingsformulieren. Er zijn 200 plaatsen beschikbaar. Vanaf vandaag kunt U inschrijven.

Wijze van reservering

Schriftelijk, met opgave van naam, adres, ambt resp. beroep aan het adres van de Stichting Gereformeerde Kinderbescherming, Beatrixlaan 37, Ede. (Deze heeft voor het Comité Centrale Diaconale Conferentie de organisatie van het kongres op zich willen nemen.) In verband met de indeling in secties wordt Uw aanmelding verwacht vóór 15 juli 1968, met gelijktijdige overmaking van de kosten op postrekening 821000 t.n.v. „De Spaarbank voor Ede” onder vermelding van: „Diakonaal Kongres 1968, rek. nr. 500154”. Gezien het beperkte aantal plaatsen en de grote belangstelling voor dit kongres adviseren wij U zo spoedig mogelijk te reserveren.

KERKNIEUWS

Beroepen: te Rotterdam-Z.: ds. T. O. G. M. Bosma te Waardhuizen; te Monte Allegre (Brazilië): ds. K. J. Kapteyn Jzn. te Appingedam en Overschild; te IJmuiden: ds. J. Rijnveld te Capelle aan den IJssel; te Assen, als 2e predikant voor de zending in Brazilië: ds. J. T. Oldenhuis te Onnen.

Aangenomen: naar Hillegersberg-Straatweg: ds. K. Drost te Gouda.

BOEKBESPREKING

H. N. Ridderbos, **Het Woord, het Rijk en onze verlegenheid**, Kampen 1968, 316 blz., f 17.50.

Onder bovengenoemde titel verscheen een aantal artikelen van Dr. Ridderbos, die nog nooit gepubliceerd waren of reeds vroeger verschenen, maar moeilijk bereikbaar en in gevaar om vergeten te worden. Deze artikelen werden hem in een door de firma Kok prachtig verzorgd boek als geschenk aangeboden door enkele vrienden en collega's, die bijzondere aandacht wilden geven aan het vijftienvig-jarig ambtsjubileum van de auteur op 22 januari 1968.

Zo heeft dit boek een bijzondere geaardheid. Niet alleen het geschrevene wordt voor onze aandacht gesteld, maar ook, en vooral, de persoon van de auteur.

De huidige recensent had het voorrecht met de auteur kennis te maken, toen beiden nog student waren aan een en dezelfde Theologische Hogeschool en hij was toen reeds onder de indruk van zijn schrandereheid en gevatheid. Die indruk is in de loop der jaren niet minder geworden, maar veeleer sterker en ons respect voor prof. Ridderbos als exegeet en schrijver is nog steeds groeiende.

We hebben tot dusver nog niet alle artikelen gelezen, maar wel al verscheidene en we hebben veel lof. Zowel wanneer het een exegetische studie betreft als **Opbouw en strekking van de proloog van het evangelie van Johannes** of een preek over de belijdenis van de rijke man en Lazarus, **Radicaal-evangelisch** of ook een art., waarin hij zich verweert tegen dr. Berkhoff, **Tussen Afronden; de atoombom en het non-conformisme**. Met bijzonder genoegen lezen we ook **Billijke beoordeling** waarin dr. Colijn wordt verdedigd tegen dr. Buskes. En zo is er meer; artikelen, waarin nog de oude esprit schittert. We zouden zeggen: neem en lees, u zult er geen spijt van hebben.

Zoals verder ook niemand, die aan degelijke Schriftstudie wil doen, aan de exegetische arbeid van prof. Ridderbos mag voorbijgaan. We denken aan zijn K.V. op **Mattheüs**, aan zijn commentaren op **Romeinen, Colossensen, Pastorale Brieven**; aan zijn studies: **De komst van het koninkrijk, Paulus**.

Maar al blijft zo het respect, we vergeten niet, dat er onderwijl een diepe kloof is geslagen. Dr. Ridderbos is nog steeds van mening, dat de mannen van 1944 recht hebben gehandeld. Hij bedoelt daarmee de mannen, die de synodes hebben geleid, die de bekende leeruitspraken hebben gedaan en de tuchtvonnissen uitgesproken. Ja, hij heeft dat wel geschreven in een art. van 1961, maar door dit ongewijzigd opnieuw te laten publiceren mogen we aannemen, dat hij daar nog achter staat. Wat vertroebelt hier zijn scherpe blik? Zo ben je geneigd te vragen. Hebben we hier niet de fatale beslissing, waar 'zijn' en 'onze' kerk nog altijd de droeve gevolgen van ondervinden?

Ook — en dat staat mogelijk met het voorgaande in verband — kunnen we het met de exegetische resultaten van dr. Ridderbos niet altijd eens zijn. Met name betreuren we het, dat hij zich heeft laten winnen voor de door velen, zowel door rooms als protestant en dat in zijn ruimste zin, aangehangen idee van de corporatieve persoonlijkheid. Wij menen, dat, consequent doorgedacht, dit moet afvoeren van de gereformeerde belijdenis, dat wij alleen door een waar geloof Christus ingelijfd worden en dat de stelling van de reformatie 'gerechtvaardigd door het geloof alleen' ondergraven wordt.

Zo is er, naar wij menen, bij dit jubileum van onze kant plaats voor betoon van erkentelijkheid voor de arbeid, waarvan wij ook de vruchten plukken, maar ook voor een uiting van droefheid. Dr. Ridderbos blijft voor ons een broeder, maar dan een zich van ons vervreemdende broeder.

WESTERHUIS

H. Venema

TE BERDE

We leven in een merkwaardige situatie. Als één van ons in gesprek komt met een „doorgaande reformatiebroeder” en hij krijgt het over de vrijgemaakte kerk als de ware kerk, dan kun je er zeker van zijn dat hij de ander de vraag voor de voeten gooit: „en de Christelijk Gereformeerden dan?”. De aangesprokene gaat dan stotteren en onze man loopt triomfantelijk verder. Ziezo, die zit, één nul.

Het is natuurlijk leuk om de Christ. Geref. kerken te gebruiken als argumentatiemateriaal — men vergeve ons deze triviale woordkeus — maar is onze eigen vraag „en de Christ. Gereformeerden dan?” wel waar-achtig? Wij hebben dit soort gesprekken heel wat keren gehoord, maar wij moeten constateren dat wij wél velen kennen die „overgegaan” zijn naar de Synodaal Gereformeerde kerken doch dat ons lijstje met namen van hen die uitgeweken zijn naar de Christelijk Geref. kerken uitermate klein is.

Hierbij blijft het niet. Wij menen ook te moeten constateren dat in onze kringen — ondanks dus het feit dat de Christ. Geref. kerken als „ebenbürtig”, als gelijkgerechtigd worden erkend — bitter weinig belangstelling bestaat voor deze „zusterkerken”. Uit gesprekken krijgen wij nog wel eens de indruk dat vele vrijgemaakten diep in hun hart met de idee leven „zij, de Christ. Gereformeerden zijn nog niet zo ver” en dit is des te merkwaardiger omdat velen van ons juist zo boos worden als „doorgaande reformatiebroeders” dit van ons zeggen.

Wij hebben persoonlijk een samenspreking tussen de afgevaardigden van de plaatselijke Christ. Geref. kerken meegemaakt en hebben later uit gesprekken met de Christ. Geref. afgevaardigden vernomen dat zij sterk de indruk gekregen hadden dat zij zich wel bij ons mochten aansluiten. Achteraf moesten wij bekennen dat zij niet geheel ongelijk hadden.

Kortgeleden lazen wij in één van onze persorganen dat vele benarde vrijgemaakten niet meer wisten wat zij moesten doen, immers de Synodaal Gereformeerden sloegen door en de Christelijk Gereformeerden waren zo fundamentalistisch (wij citeren uit ons hoofd). Wij menen dat daar te generaliserend gesproken werd. In dit verband mogen wij de lezers er op attent maken dat de deputaten van de Christ. Geref. kerken een rapport hebben uitgebracht waarin zij pleiten om de vrouwen ook actief kiesrecht te geven. Wij verblijden ons daarover omdat naar onze mening — wij hebben vroeger hierover het één en ander opgemerkt — de belijdende vrouwelijke leden van de gemeente ook het kiesrecht behoren te hebben. Het spijt ons nog altijd dat deze kwestie in onze kerken praktisch niet leeft. Wij verblijden ons verder hierover omdat op deze wijze de Christ. Geref. kerken tonen dat zij hun tijd verstaan. Deze opmerking moge op het eerste gezicht wat oppervlakkig en afgezaagd klinken — men kan dit ook van allerlei wereldse verenigingen zeggen — maar we moeten ons toch realiseren dat de kerk alleen zijn eigenlijke taak, nl. de verkondiging van het evangelie kan vervullen, als zij zijn eigen tijd ook verstaat.

Ds. P. Wulffraat. Na ds. J. P. van der Stoel, heeft ook de tweede predikant van Amsterdam-C., ds. P. Wulffraat zich aan het opzicht en tucht van zijn kerkeraad onttrokken en zich gevoegd bij de Gereformeerde (syn.) kerk.

Ds. F. van Dijk. Op zondag 7 april j.l. vond de bevestiging plaats van ds. F. van Dijk als dienaar des Woords te Souburg-Vlissingen. Zijn bevestiger, ds. S. Braaksma, missionair predikant te Assen, bediende bij deze gelegenheid het Woord uit Lukas 12 : 42-46. In de middagdienst deed Ds. Van Dijk intrede met een preek over Openbaring 3 : 10-11.

Utrecht-C. De classis-Breukelen besloot de kerkeraad van Utrecht-C. op zijn plicht te wijzen t.a.v. het kerkverband of ratificeren, of in appèl gaan over de clasiscade besluiten betreffende ingediende bezwaarschriften.

De kerkeraad van Utrecht-C. besloot nl. met 17 tegen 11 stemmen om de uitspraak der classis over het voorgaan van ds. J. Keizer als mede-ondertekenaar van de „Open Brief” niet voor vast en bondig te houden.

Haarlem. Op 8 april j.l. kwam het ook in de gemeente te Haarlem tot een breuk. Toen de grootst mogelijke meerderheid van de kerkeraad geen duidelijke uitspraak wilde doen inzake allerlei moeilijkheden rondom de „Open Brief” e.a., wendde één ouderling zich tot de classis Haarlem (samengesteld uit Beverwijk — ds. P. Meilof —, Hoofddorp en IJmuiden) om advies. Na het advies van de classis is van hem een oproep tot de gemeente uitgegaan om met ingang van zondag 14 april afzonderlijk te gaan vergaderen.

Amsterdam-Z. Tien ouderlingen van Amsterdam-Z. hebben zaterdag 6 april j.l. de gemeente opgeroepen tot doleantie en in verband daarmee afzonderlijke diensten des Woords uitgeschreven. In een circulaire aan de gemeenteleden delen zij mee, dat de breuk in de kerkeraad kwam, doordat de meerderheid (ds. J. Meester, 8 ouderlingen en 3 diakenen) weigerden het Heilig Avondmaal uit te stellen, ondanks het feit dat deze 10 ouderlingen verklaarden, dat de tafel des Heren niet mocht worden aangericht, voordat de kerkeraad uitspraak had gedaan in de zaak van het bezwaar van 2 hunner tegen de ambtsbediening van ouderling P. Bolhuis, die, hoewel daarover vermaand, weigerde zijn handtekening onder de „Open Brief” terug te nemen. Om deze redenen besloten zij de gemeente in doleantie voor te gaan.

Aan dit doleantiebesluit is onmiddellijk appèl op de classis Amsterdam inzake het meerderheidsbesluit van de kerkeraad verbonden. De 10 ouderlingen spreken de begeerte uit, dat zo de eenheid van de gemeente mag worden hersteld.

Eindhoven. De classis Noord-Brabant-Limburg; in voortgezette vergadering bijeen op 4 april 1968 te 's-Hertogenbosch nam het volgende besluit inzake de gemeente te Eindhoven: „De classis, enz.

KENNIS GENOMEN HEBBENDE VAN:

een brief van de kerkeraad van Eindhoven (scriba L. T. Schravendeel), met verzoek om als wettige Kerk te worden opgenomen in het classicaal verband van het ressort Noord-Brabant-Limburg;

OVERWEGENDE:

dat de classis in haar eerste zitting van 7 maart 1968 besloten heeft een commissie uit haar midden te benoemen, om met de kerkeraad van Eindhoven (scriba A. Penning) te spreken alvorens over het voornoemd verzoek een beslissing te nemen;

dat deze commissie in de voortgezette zitting van de classis rapport heeft uitgebracht van deze bespreking met de kerkeraad van Eindhoven (scriba A. Penning);

dat uit dit rapport gebleken is, dat de broeders te Eindhoven (P. Bandringa c.s.) zich terecht beklagen over de tweeslachtige houding van de kerkeraad van Eindhoven (scriba A. Penning) met betrekking tot de band aan de belijdenis;

dat de kerkeraad van Eindhoven (scriba A. Penning) zich nl. stelt achter de brief d.d. 10 januari 1966, welke kerkeraad van Breda (ds. K. C. Smouter) heeft gezonden aan de kerken in ons classicaal ressort, in welke brief onderscheid gemaakt wordt tussen de substantie (inhoud) der belijdenis en bijv. haar tekst, of haar beroep op- en uitleg van een bepaalde Schriftplaats, of haar verklaring van een artikel der apostolische geloofsbelijdenis, of het gebruik, dat zij de formulering maakt van wijsgerige begrippen uit vroeger tijd, waarom men **niet in alles**, maar

wel **aan de inhoud** der confessionele leer wenst te binden;

VAN OORDEEL:

dat dit standpunt van de kerkeraad van Breda (Ds. K. C. Smouter), en in navolging van deze van de kerkeraad van Eindhoven (scriba A. Penning), in strijd brengt met de tekst van het Ondertekeningsformulier voor de Dienaren des Woords, vastgesteld door de Nationale Synode van Dordrecht 1618/19, waarin van hen de verklaring wordt gevraagd, dat zij van harte gevoelen en geloven, „dat alle artikelen en stukken der leer in de Belijdenis en de Catechismus der Gereformeerde Nederlandse Kerken begrepen, mitgaders de Verklaring over enige punten der voorzeide leer in de Nationale Synode Anno 1619 te Dordrecht gesteld, in alles met Gods Woord overeenkomen”;

dat het genoemde standpunt ook reeds afgevoerd is door de particuliere synode van Zeeland, Noord-Brabant en Limburg (in haar zitting van 18 november 1965) en de generale synode van Amersfoort-West 1967 (in haar besluit ten aanzien van „de scheuring in Breda”), welke beide kerkelijke vergaderingen hebben geoordeeld, dat door de weigering tot onvoorwaardelijke ondertekening van de Schriftuurlijke Gereformeerde belijdenis in de Drie Formulieren van Enigheid als in alle artikelen en stukken der leer in alles overeenkomend met Gods Woord de grondslag van het kerkelijk samenleven wordt aangetast en er geen waarborg meer is voor de handhaving van de Schriftuurlijke Gereformeerde leer, noch ook de garantie, dat de gemeente niet wordt blootgesteld aan allerlei wind van leer;

BESLUIT:

1. aan het verzoek van de kerkeraad van Eindhoven (scriba L. T. Schravendeel) te voldoen;

2. hiervan mededeling te doen aan de kerkeraad van Eindhoven (scriba A. Penning), met de bede, dat deze kerk mag terugkeren tot de onvoorwaardelijk binding aan de belijdenis, opdat de enigheid des geloofs met de Kerken in de classis hersteld kan worden.”

Dit besluit werd met algemene stemmen genomen.

P.S. Noord-Holland. De afgevaardigden van de classes Alkmaar-Zaandam, Amsterdam en Haarlem zijn op zaterdag 6 april te Amstelveen niet tot constitueren van een P.S. van Noord-Holland kunnen komen. De moeilijkheden werden vooral veroorzaakt door het feit, dat uit de credentiebrieven bleek dat zowel uit de classis Alkmaar-Zaandam als uit de classis Haarlem 2 voltallige afgevaardigden aanwezig waren. De afgevaardigden van de classis Amsterdam vroegen daarop bij monde van ds. J. Meester uitstel van de constitueren, omdat zij ruggespraak wilden houden met hun lastgeefster.

Na bespreking van deze kwestie, verdaagde ds. Schoep, als praeses van de roepende kerk, de constitueren van de P.S. tot een door de roepende kerk in overleg met de classis Amsterdam nader te bepalen datum.

Classis Rotterdam. De classis Rotterdam nam het volgende voorstel van ds. J. Rijnveld aan:

„De classis Rotterdam van de Gereformeerde kerken in Nederland, in vergadering bijeen op 8 februari, 7 maart en 21 maart 1968;

- kennis genomen hebbend van het voorstel van de kerk van Schiebroek-Hilligersberg-Centrum om op kerkrechtelijke gronden het z.g.n. attestenbesluit af te keuren;
- overwegend, dat het niet mogelijk is een rechtvaardige beoordeling daarvan te geven zonder het geheel van de situatie in rekening te brengen;
- besluit geen uitspraak te doen over het z.g.n. attestenbesluit”.

Redactieleden:
Ds. H. AMELINK, Dr. J. BOSCH,
P. GROEN, Prof. Dr. H. J. JAGER, Drs.
J. G. VAN OORD, Dr. P. G. SMELIK,
Prof. C. VEENHOF, Ds. G. VISEE

Adres van de Redactie:
Ds. H. Amelink, Waal 5, Langerak (Z.-H.)

Geref. Persvereniging „Opbouw”:
adres secretaris en penningmeester:
Van Lynden van Sandenburglaan 16,
Utrecht. Telef. 030-711450. Giro 448367.

Administratie abonnementen:
Drukkerij Steenberg,
Slotlaan 220, Zeist. Telef. 03404-12452

Abonnementprijs
f 15,— per jaar (bij vooruitbetaling)
Zeist. Giro 233117.
Advertentieprijs 20 ct. per mm
Familieberichten 15 ct. per mm

De kerk van Schiebroek-Hilligersberg zal deze materie ter P.S. brengen.

ADRESSEN

Amsterdam-Z. (ds. J. Meester: tijdelijk scriba: A. J. van Helden, Beek en Hoff 12 hs., tel. (020) 191657; tijdelijk voor preekvoorziening: A. W. van der Horst, Van Suchtelen v. d. Haarstr. 25, tel. (020) 190548. **Amsterdam-Z.** (dolerend): waarn. praeses: J. de Vries, Valeriusplein 8; scriba: G. Toornstra, Johan Jongkindstraat 19-I, Amsterdam-Overtoomseveld. **Sneek:** scriba: G. Werkman, Kleine Palen 14, Sneek. **'s-Gravenhage-Oost:** scriba: A. v. d. Tholen, Isabella-land 35, 's-Gravenhage-Oost.

BETALING ABONNEMENTSGELDEN

Vele duizenden hebben hun abonnementsgeld reeds gegireerd. Mogen we degenen die nog niet betaalden verzoeken dit ten spoedigste te doen, liefst per giro 233117 t.n.v. Drukkerij Steenberg, Slotlaan 220, Zeist, met bijvermelding „Opbouw”.

Bij voorbaat dank.

De administratie

STICHTING DE GEREFORMEERDE DAGKALENDER ARNHEM

Postbus 78.

DE OUDE KALENDER IN EEN NIEUW KLEED !

In 1951 lieten wij, naast de bekende kalender met wandschild, 500 exemplaren binden in een linnen bandje.

Dat bleek bij de lezers in goede aarde te vallen en ieder jaar nam het aantal gebonden boekjes toe. Van de kalender voor het jaar 1968 werden er meer dan 6000 in boekvorm besteld.

Wij hebben nu besloten met de levering van de wandkalenders te stoppen en UITSLUITEND BOEKJES te laten maken.

MAAR IN EEN GEHEEL NIEUW EN HANDIG FORMAAT.

GEBONDEN IN SLAP-LINNEN BAND.

Overigens verandert er in de opzet niets.

De prijs bedraagt f 3,85. Het boekje bevat 372 pag.

Brs. diakenen en besturen van Evangelisatiecommissies, die exemplaren gratis willen verspreiden, gelieven de speciale uitdelingsprijs bij ons aan te vragen.

„Vereniging MESOZ”

JAARVERGADERING

D.V. zaterdag 4 mei a.s. te Amersfoort in Restaurant „Kobus aan de Poort”, Utrechtsestraat 49.

Spreker: dr. P. Jasperse te Leiden: „Struikelblokken op de smalle weg”.

Alle leden en belangstellenden zijn hartelijk welkom.

**AANVANG
HALF DRIE**